Mitovi o energetskoj tranziciji: Dekarbonizacija nije suprostavljena razvoju industrije

Piše: Alena Beširević

U Bosni i Hercegovini, zemlji čija se industrija decenijama oslanja na ugalj, dekarbonizacija je postala politički pojam, a ne ekonomsko pitanje. Između straha od gubitka radnih mjesta i podataka o zaduženim rudnicima, skupoj struji i tržišnim sankcijama, javnost se suočava s narativima koji industrijske probleme pokušavaju pripisati klimatskim politikama, zanemarujući pri tom ulogu domaćih vlasti.

Dekarbonizacija odnosno proces smanjenja emisija štetnih gasova kroz prelazak sa fosilnih goriva na obnovljive izvore energije ključni je korak u borbi protiv klimatskih promjena, ali i ispunjenju međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine. Gotovo sve države svijeta, uključujući i najveće industrijske proizvođače, sprovode strategije smanjenja štetnih emisija.

Bh. energetski sektor tradicionalno se oslanja na fosilna goriva, prvenstveno ugalj iz kojeg se proizvodi preko 60 posto električne energije u BiH. Rudarstvo u našoj zemlji vuče korijene još iz antičkih vremena kada su Iliri i Rimljani ekspolatislali željezo, bakar i zlato. Tokom srednjovjekovne bosanske države rudnici srebra, olova i željeza bili su pokretači ekonomije. U austrougarskom periodu dolazi do modernizacije rudnika i uvođenja savremenijih tehnologija, posebno u eksploataciji uglja i metala. Tokom socijalističkog perioda Jugoslavije, rudarstvo postaje jedan od temelja industrijskog razvoja BiH. Otvaraju se prvi veliki rudnici uglja, željeza i boksita oko kojih se formiraju gradovi. Neki od njih i danas, uprkos brojnim problemima, žive od rudarenja.
Osim ekonomskog aspekta rudarstvo u BiH predstavlja i simbol razvoja. U ovakvom okruženju energetska tranzicija koju karakteriše dekarbonizacija se često interpretera kao nametnuta strategija kojom se nastoji uništiti industrija i energetska neovisnost naše zemlje.

Ova retorika nije rezervisana samo za rudarski sektor nego ju primjećujemo i u medijskom prostoru. Energetska tranzicija se u ovoj verziji priče prikazuje kao nekakav spolja nametnut zahtjev koji ima za cilj da oslabi domaću proizvodnju, te BiH učini energetski ovisnom od razvijenih država. Tako je naprimjer u reportaži iz Ugljevika objavljenoj 2021. na portalu Naratorium Milutin Tasovac tada izvršni direktor za proizvodnju električne energije u RiTE Ugljevik kazao da Energetska zajednica želi da uništi bh. energetsku neovisnost.

– Ako dođeš u situaciju da si uvoznik, a to i jest politika Energetske zajednice, da ugasi izvore energije ovdje kod nas, kroz zelenu priču, da mi postanemo uvoznici, pa da im plaćamo struju kako oni kažu, onda postaješ politički zavisan. Energetika jest jednako politika. Ko ima energetsku nezavisnost, taj ima političku nezavisnost. Ko toga nema, taj je gotov. Neće oni dozvoliti da jedna mala država poput BiH izvozi električnu energiju, da mi ležimo ispod palme dok njišu grane i da živimo od izvoza električne energije. Pa mi smo mala država, kazao je tada Tasovac.

Slične konstrukcije navedene su i u članku portala Glas TK objavljenom u julu 2025. godine. U ovom tekstu je navedeno da se “simboli radničke borbe i okosnica industrijskog razvoja” Banovići,

Zenica, Kreka i Tuzla “pretvaraju u laboratorije za eksperimente takozvane zelene ekonomije”. U istom tekstu je navedeno i da “zelena tranzicija kakvu nameće međunarodna zajednica (...) znači gašenje domaće industrije i jačanje zavisnosti od velikih proizvođača energije i tehnologije iz EU i šire”.

Dekarbonizacija nije prijetnja industriji

Problem je što ovakav narativ ignoriše ekonomske podatke, obaveze koje je BiH potpisala i zanemaruje odgovornost onih koji učestvuju u oblikovanju politika razvoja i implementacije planova u bh. elektroenergetskom sektoru.

Činjenica je da energetska tranzicija ima za cilj da utiče na smanjenjena stakleničkih plinova od koji je najzastupljeniji CO2. Važno je podsjetit da je BiH potpisnica Konvencije UN-a o klimatskim promjenama (UNFCCC), čime se obavezala da izvještava o emisijama i radi na njihovom smanjenju. Ratifikacijom Pariskog sporazuma preuzela je cilj da do 2050. smanji emisije propisujući, pri tome, i svoje Nacionalno određene doprinose (NDC). U okviru Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, BiH je prihvatila pravac ka klimatskoj neutralnosti do 2050. godine. Kao članica Energetske zajednice obavezala se na usklađivanje energetskih i klimatskih politika s evropskim standardima, uključujući izradu Nacionalnog energetskog i klimatskog plana (NECP). Sve ove obaveze imaju za cilj neutralizaciju posljedica klimatskih promjena kroz planove energetske tranzicije koji uključuju i dekarbonizaciju.

Kritike da dekarbonizacija "uništava industriju" u BiH, posebno kroz zatvaranje rudnika uglja zanemaruju činjenice i širi kontekst bh. energetskog sektora. Tačno je da prelazak sa uglja donosi izazove koji uključuju gubitak radnih mjesta u rudnicima Banovića, Zenice, Kreke, Tuzle, Zenice, Breze, Kaknja i drugim mjestima gdje hiljade rudara i njihovih porodica zavise od ove industrije. Međutim, rudnici u javnom vlasništu su već neefikasni, oprema je zastarjela, pojedini se gase zbog nemogućnosti da ispunjavaju planove proizvodnje i gomilaju dugove.
Za ovu situaciju u kojoj se nalazi elektroenergetski sektor naravno postoje kompleksni razlozi koji se uglavnom mogu svesti na neadekvatno upravljanje za koje odgovornost snose vlasnici tj. entitske vlade.

U takvom okruženju, gdje su za minuse u rudnicima i termoelektranama odgovorni oni koji njima rukovode, teret ne može pasti na energetsku tranziciju niti nekog zamišljenog spoljnog neprijatelja koji prijeti da uništi energetski sektor. Važno je naglasiti i da dekarbonizacija ne znači naglo gašenje svih termoelektrana i rudnika, već plansku i postepenu tranziciju. Upravo zato se u dokumentima poput Nacionalnog energetskog i klimatskog plana BiH i Zelenoj agendi za Zapadni Balkan insistira na konceptu pravedne tranzicije kao procesa koji podrazumijeva socijalnu zaštitu radnika, ulaganje u nova znanja i alternativne industrije u sredinama koje zavise od uglja.

Pravedna tranzicija

Svjetska banka je 2025. godine odobrila preko 80 miliona eura (dio grantovi, dio krediti) za pravednu tranziciju u regijama u FBiH koje zavise od uglja. Oni treba da pokriju troškove koji uključuju obnovu post-rudarskih zemljišta, instalaciju solarnih sistema na prostorima rudnika i rudničkog zemljišta, programe socijalne zaštite, prekvalifikaciju radnika i stvaranje novih radnih mjesta u zelenim sektorima.

Ukoliko sve ovo imamo na umu lako ćemo shvatiti da su koristi dekarbonizacije za BiH višestruke i ekonomski opravdane. Države koje ignorišu međunarodne standarde suočavaju se sa carinskim barijerama, zabranama uvoza i tržišnim sankcijama koje direktno pogađaju industriju. Drugim riječima ne dekarbonizacija, nego nedekarbonizacija bi ugrozila industriju u BiH.

Jedan od najkonkretnijih dokaza je Mehanizam za prilagođavanje ugljika na granicama EU (CBAM), koji će se od 2026. godine u potpunosti primjenjivati na uvoz proizvoda s visokim emisijama CO2 poput čelika, cementa, aluminija i električne energije. To znači da će kompanije iz zemalja koje ne sprovode dekarbonizaciju morati plaćati dodatne takse pri izvozu u EU, što direktno poskupljuje njihove proizvode i smanjuje konkurentnost.

Za BiH, čije je tržište snažno vezano za Evropsku uniju, ovo predstavlja ozbiljan ekonomski rizik. Prema podacima Direkcije za evropske integracije, više od 70 posto ukupnog izvoza BiH plasira se na tržište EU, što jasno pokazuje da ignorisanje klimatskih politika EU ne znači očuvanje industrije, već njeno postepeno izgurivanje s tržišta. Dekarbonizacija, dakle, nije ideološki projekat niti zavjera protiv industrijskih zemalja u razvoju, već odgovor na globalne ekonomske i klimatske okolnosti. Industrija se ne gasi zato što smanjuje emisije, nego se gasi onda kada ostaje tehnološki zastarjela, energetski neefikasna i nekonkurentna na međunarodnom tržištu.

Dok se šire narativi o zloj međunarodnoj zajednici koja nameće tranziciju kako bi uništila bh. industriju zanemaruje se odgovornost bh. čelnika koji ne ispunjavaju planove koji uključuju pravednost u energetskoj tranziciji. Istovremeno se gomilaju dugogodišnji strukturalni problemi u bh. energetskom sistemu koje karakterišu visoki gubici u mreži, zastarjela postrojenja, neefikasna potrošnja i rastući troškovi proizvodnje iz uglja.

Narativi koji pokušavaju da opravdaju nastavak iskorištavanja uglja kao vodećeg energenta u potpunosti zanemaruju činjenicu da naš elektroenergetski sistem sa svim ovim problemima za koje niko ne odgovara nema nikakvu šansu. Prema analizama Energetske zajednice, termoelektrane u BiH već danas proizvode električnu energiju po cijenama koje su često više od tržišnih. Osim ekonomskog aspekta dekarbonizacija bi trebala uticati na smanjenje broja prijevremenih smrti u BiH, gdje aerozagađenje (uzrokovano industrijom ovisnom o fosilnim gorivima) godišnje uzrokuje približno 3.300 prijevremenih smrti.

Zbog toga je važno razumjeti da ne postoji izbor između „industrije ili dekarbonizacije“, već između kontrolisane tranzicije ili nekontrolisanog ekonomskog i energetskog pada. Zemlje koje na vrijeme planiraju tranziciju imaju pristup fondovima, tehnologijama i tržištima, dok one koje to ne čine ostaju izolovane, sa rastućim troškovima i sve manjim izvoznim mogućnostima. U tom smislu,

dekarbonizacija nije prijetnja industriji Bosne i Hercegovine nego uslov njenog opstanka u svijetu koji se već promijenio.